

Erkki-Sven Tüür: Wallenberg

Autor: Vitězslav Mikeš

Estonian Record Productions (www.erpmusic.com)

Rahvusoper Estonia (www.opera.ee)

His voice

Epigraaf:

*Ei saa ma kunagi graniidikerest välja,
Achilleuse kand jääb igaveseks postamendi sisse,
Karkassi rauast roided on betooniga kivistunud,
Ainult kramp jookseb mu seljas.¹*

(Vladimir Vössotski, „Mälestussammas“)

Wallenberg on Eesti helilooja Erkki-Sven Tüüri esimeseks ja hetkeseisuga ka ainsaks ooperiteoseks. Ooper valmis 2001. aastal Dortmundi Ooperi tellimusel, samal aastal ja samas teatris toimus ka ooperi esietendus. Kuus aastat hiljem jõudis teos ka Rahvusoperi Estonia lavale, samast lavastusest peaaegu kolm kuud peale esietendust, 2007.a. juunis, valmis ooperi „Wallenberg“ DVD.

Ajaloolise sündmuse tõlkimine kunsti keelde on alati raske ja salapärane tegevus. Autor on piiritletud „ajaloolise tõega“, tihtipeale on tema vaade sellise tõega vastuolus, autorit isegi võidakse süüdistada suuremas või väiksemas osas fiktsiooni kasutamises. Selline oht selgelt puudutab ka Raoul Wallenbergi (1912 - ?) saatuse käsitlemist, Rootsi diplomaadi, kes oli natsliku okupatsiooni käigus välja saadetud Budapesti, päästis saksa koonduslaagritest kümneid tuhandeid Ungari juute ning tõenäoliselt ise langes NKVD poolt teostatud „puhastuste“ ohvriks. Wallenbergi elu viimased aastad on täis vastamata jäänud küsimusi, mis pakuvad mõtteainet. Ooper võiks lihtsalt pakkuda oma „tegelikkuse versiooni“. Tüür koos kaasaegse Saksa draamakirjaniku Lutz Hübneriga, kes on samaaegselt ooperi libreto autoriks, ning oma lavastusversiooni autoritega, kelleks on Dmitri Bertman Moskva ooperiteatrist Helikon, Neeme Kuningas Rahvusoperist Estonia, kunstnik-lavastaja Ene-Liis Semper jt, õnneks ohjeldasid oma fantaasialendu ja keskendusid Wallenbergi elu teistele külgedele.

Põhiliselt on *Wallenbergi* näitel tegemist looga inimesest, kes suutis päästa palju inimesi ühe ideoloogia hävitavast jõust ja sellele vaatamata langes ise teise ideoloogia ohvriks. Sellest on tingitud ka ooperi jaotamine kaheks vaatuseks. Esimese vaatuse sündmused kulgevad realistlikus olustikus, kus domineerivaks suunaks on fašistlik agressioon ning Wallenbergi meeleheitlikud katsed päästa juute surmarongist, hankides neile Rootsi passe. Lavastuses tulevad esile muljetavaldavad kujud ja lood, eriti stseenides, kus Wallenberg (Rootsi Kuningliku Ooperi laulja Jesper Taube esitluses) puutub kokku konkreetsete juutide elulugudega. Tähtis on ka stseen, kus Wallenberg arutleb lõunasöögi ajal SS-Obersturmbannführeri Adolf Eichmanniga (Priit Volmer) eesmärgiga aru saada fašistide armee tegevusest. Sõja lõpus kerkib esile küsimus, kes nendest kahest on oma tööga „paremini hakkama saanud“, kes on võitnud ja kes on kaotanud. Kuid mõtisklemiseks pole aega, venekeelne telefonikõne kutsub Wallenbergi Debreceni, kus tema jäljed kaovad. Tervele esimesele vaatusele omane hämar

valgus (välja arvatud sissejuhatav „Stockholmi stseen“, kus kuldses säras peavad oma kohtumist Euroopa tippdiplomaadid) muutub erkpunaseks...

Teine vaatus algab Nõukogude Liidu sõjaohvitseride „estraadipärase“ etteastega, mis uduselt räägib Wallenbergi saatusest, sel ajal kui viimane järk-järgult „unustab“ oma eelnevaid kogemusi istudes Lubjanka vangikambris. Lava on jälle tagasihoidlikult valgustatud. Lavale ilmub uus Wallenbergi kuju (Mati Turi), kes oma välimuse poolest uskumatult sarnane Elvis Presleyga. See on hämmastavalt, kuid arukalt välja mõeldud mälestusmärgi allegooria, kelleks on saanud Wallenberg peale sõda. Üheks ooperi tipphetkedest on mõlema Wallenbergi vahel toimuv vestlus, seda just seepärast, et vestlus kõlab väga tavapäraselt: „Kes sa oled?“ – „Olen Raoul Wallenberg.“ - „Mina olen surnud, kuid minu töö on tehtud.“ – „Mina olen see, kes otsustab, millal sinu töö on tehtud. Sina oled mu looja, kuid nüüd sa ei kuulu isandale.“ – „Aga kes ma ikkagi olen?“ – „Sina oled viigand, mingi olen maagi, sina

„tegelikkuse versiooni“. Tüür koos kaasaegse Saksa draamakirjaniku Lutz Hübneriga, kes on samaaegselt ooperi libreto autoriks, ning oma lavastusversiooni autoritega, kelleks on Dmitri Bertman Moskva ooperiteatrist Helikon, Neeme Kuningas Rahvusooperist Estonia, kunstnik-lavastaja Ene-Liis Semper jt, õnneks ohjeldasid oma fantaasialendu ja keskendused Wallenbergi elu teistele külgedele.

Põhiliselt on *Wallenbergi* näitel tegemist looga inimesest, kes suutis päästa palju inimesi ühe ideoloogia hävitavast jõust ja sellele vaatamata langes ise teise ideoloogia ohvriks. Sellest on tingitud ka ooperi jaotamine kaheks vaatuks. Esimese vaatuse sündmused kulgevad realistlikus olustikus, kus domineerivaks suunaks on fašistlik agressioon ning Wallenbergi meeleheitlikud katsed päästa juute surmarongist, hankides neile Rootsi passe. Lavastuses tulevad esile muljetavaldavad kujud ja lood, eriti stseenides, kus Wallenberg (Rootsi Kuningliku Ooperi laulja Jesper Taube esitluses) puutub kokku konkreetsete juutide elulugudega. Tähtis on ka stseen, kus Wallenberg arutleb lõunasöögi ajal SS-Obersturmbannführeri Adolf Eichmanniga (Priit Volmer) eesmärgiga aru saada fašistide armee tegevusest. Sõja lõpus kerkib esile küsimus, kes nendest kahest on oma tööga „paremini hakkama saanud“, kes on võitnud ja kes on kaotanud. Kuid mõtisklemiseks pole aega, venekeelne telefonikõne kutsub Wallenbergi Debreceni, kus tema jäljed kaovad. Tervele esimesele vaatuksel omane hämar

valgus (välja arvatud sissejuhatav „Stockholmi stseen“, kus kuldses säras peavad oma kohtumist Euroopa tippdiplomaadid) muutub erkpunaseks...

Teine vaatus algab Nõukogude Liidu sõjaohvitseride „estraadipärase“ etteastega, mis uduselt räägib Wallenbergi saatusest, sel ajal kui viimane järk-järgult „unustab“ oma eelnevaid kogemusi istudes Lubjanka vangikambris. Lava on jälle tagasihoidlikult valgustatud. Lavale ilmub uus Wallenbergi kuju (Mati Turi), kes oma välimuse poolest usumatult sarnane Elvis Presleyga. See on hämmastavalt, kuid arukalt välja mõeldud mälestusmärgi allegooria, kelleks on saanud Wallenberg peale sõda. Üheks ooperi tipphetkedest on mõlema Wallenbergi vahel toimuv vestlus, seda just seepärast, et vestlus kõlab väga tavapäraselt: „Kes sa oled?“ – „Olen Raoul Wallenberg.“ - „Mina olen surnud, kuid minu töö on tehtud.“ – „Mina olen see, kes otsustab, millal sinu töö on tehtud. Sina oled mu looja, kuid nüüd sa ei kuulu iseendale.“ – „Aga kes ma ikkagi olen?“ – „Sina oled visand, mina olen maal, sina oled kivi, mina olen kuju, sina oled liivatera, mina olen pärl. Sina oled aine, millest valmivad kangelased. (...). Vali endale surm, mina aga võtan ta sinult...“. See on sissejuhatav lõppstseen, mis on tavavalt nimetatud Tsirkuseks. Siin püüab terve rida tegijaid saada kasu Wallenbergi nimest ja tema kunstlikult üles puhutud kuulsusest, kusjuures autorid naeravad välja ka iseennast, seda suuremal määral stseenis, kus „Elvis“ rahulikult lehitseb ooperi partituuri ja müüb Wallenbergi onule Jacobile pileteid ooperi etendusele. Stseeni tipphetkeks on Ronald Reagani etteaste, kes koloratuurse lauluga naerusui kuulutab Wallenbergi ausaks Ameerika Ühendriikide kodanikuks. Selgelt kontrasteerivaks lõpp-punktiks on postluudium, kus vaikse muusika ja rahuliku naisvokaali saatel ilmub lavale kolmas Wallenbergi kuju (Vahur Agar). Kolmas Wallenberg on sõnatu, ingliskult puhas ja kaitsetu... See on sümbol, mis on sama selgelt mõistetav, nagu ooper tervikuna.

Wallenbergi muusikaline ja draamaatiline struktuur on pigem traditsiooniline ning suuremal määral mõjutatud Šostakoviči ooperist *Mtsenski maakonna leedi Macbeth*. Šostakovičile viitavad ka otsesed allusioonid: rännakumarss, mille saatel juute aetakse ahjukambrisse, ja marsirütmi kaja, mille asemele tuleb tarduma panev vaibumine, mis meenutab *passacaglie* kulminatsiooni Leningradi sümfoonia esimesest osast. Muusika iseenesest on Tüürile tüüpiliste joontega, nagu näiteks muusikaliste kontrapositsioonide võnkumine, karjuvad puhkpillide käigud ülesse ja alla, polürütmia muusikaliselt ühtlase rütmi näol, milline on täiendatud teiste rütmikihtidega, samas ka rikkalik löökpillide palett jne.

Vaatamata sellele, et *Wallenbergi* näol on tegemist traditsioonilise suure ooperiga, tundub ta oma tõlgenduse poolest olema kaasaegne, valitud teema poolest aktuaalne ja peamiselt jätab ta vaatajale tugeva, kuigi äreva mulje, millele kindlasti aitab kaasa kõikide osatäitjate töö.